

Професійна ідентичність як фактор формування англomовної комунікативної компетентності майбутніх моряків

Анотація. Здійснено аналіз проблеми взаємозв'язку та взаємозалежності процесів становлення професійної ідентичності майбутніх моряків та формування їхньої професійної англomовної комунікативної компетентності. Досліджено фактори, що позначаються на особливостях перебігу вказаних процесів. Проаналізовано етапи становлення професійної ідентичності в їх кореляції з поступальністю навчального процесу в морському ВНЗ взагалі та специфікою навчання англійської мови зокрема. Розглянуто індивідуально детерміновані статуси та рівні професійної ідентичності та специфіку їх прояву в професійній англomовній комунікативній компетентності майбутніх моряків. Еволюційні зміни під час становлення професійної ідентичності охарактеризовано через призму її комунікативної складової та визнано діями з встановлення професійної комунікативної ідентичності, що мають безпосередній вплив на комунікативну компетентність майбутніх фахівців.

Ключові слова: професійна ідентичність, англomовна комунікативна компетентність, майбутні моряки, професійна комунікативна ідентичність.

Огородник Н. Є. Киевский национальный лингвистический университет

Профессиональная идентичность как фактор формирования англоязычной коммуникативной компетентности будущих моряков

Аннотация. Представлены результаты изучения проблемы взаимосвязи и взаимозависимости процессов становления профессиональной идентичности будущих моряков и формирования их профессиональной англоязычной коммуникативной компетентности. Исследованы факторы, определяющие особенности протекания указанных процессов. Проанализированы этапы становления профессиональной идентичности в их корреляции с поступательностью учебного процесса в морском вузе вообще и спецификой обучения английскому языку в частности. Рассмотрены индивидуально детерминированные статусы и уровни профессиональной идентичности, а также специфика их проявления в профессиональной англоязычной коммуникативной компетентности будущих моряков. Эволюционные изменения в процессе становления профессиональной идентичности охарактеризованы сквозь призму ее коммуникативной составляющей и признаны действиями по установлению профессиональной коммуникативной идентичности, оказывающими непосредственное влияние на коммуникативную компетентность будущих специалистов.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, англоязычная коммуникативная компетентность, будущие моряки, профессиональная коммуникативная идентичность.

Ohorodnyk, N. Ye. Kyiv National Linguistic University

Professional Identity as a Development Factor for Prospective Seafarers' Maritime English Communicative Competency

Abstract. Introduction. Professional identity being developed in the process of professional education and professional competency active development is the result of the conscious recognition of the self as having the identity with a chosen profession and professional community specific to it. Related to the professional environment adaptation and professional experience structuring as well as profession outlook prediction etc., it makes prospective specialists feel confident about their self-effectiveness in profession being aware of the competency indicators and measures. The importance of Maritime English communicative competency for future seafarers, officially recognized by the International Maritime Organization (IMO) as one of the major factors in safe navigation, makes their professional identity communicative component urgent, considering its transformative effect on their speech habits as is also communication culture. **Purpose.** To analyze the mutual relationship problem of future seafarers' professional identity and their Maritime English communicative competency development. **Methods.** Reviewing scientific literature relevant to prospective seafarers' professional identity, professional competency and Maritime English communicative competency development. Interconnection and interdependence determination between the specified processes. **Results.** The research findings on the problem of mutual relationship between the prospective seafarers' professional identification and Maritime English communicative competency development are presented. Determinants of the specified processes peculiarities are investigated. The stages of the professional identity development associated with the educational process continuum in the maritime higher education institutions in general, and the English language teaching specifics in particular are analyzed. Individual deterministic statuses and levels of professional identity are examined, as well as the specific nature of their development in future seafarers' Maritime English communicative competency. Evolutionary changes in professional identity development are characterized through the prism of its communicative component and considered as actions on professional communicative identification directly affecting the future specialists' communicative competency. Professional communicative identity is defined as the result of the self-identification of one's communication skills and habits, abilities and knowledge as well as experience of effective English-language professional communication in compliance with communication traditions and standards. **Conclusion.** The prospective seafarers' Maritime English communicative competency development by reference to the peculiarities of their professional identification couple positively on the two factors of future specialists' professional growth.

Keywords: professional identity, Maritime English communicative competency, prospective seafarers, professional communicative identity.

Постановка проблеми. З огляду на загальну тенденцію сьогодні розглядати іноземну мову як суспільно й особистісно значущий фактор, що суттєво розширює можливість для самореалізації фахівця і забезпечує успішність його професійної діяльності, відзначимо, що для майбутнього моряка володіння англійською мовою – робочою мовою на судні й універсальним засобом порозуміння як під час професійного, так і повсякденного спілкування, набуває надважливого значення. Професійно орієнтована англомовна комунікативна компетентність моряка, безсумнівно, входить до складу першорядних показників загальної професійної компетентності сучасного фахівця флоту, будучи одночасно й істотною ознакою його ідентичності з професією.

Формована в процесі професійної освіти й активного розвитку професійної компетентності професійна ідентичність, як відомо, є результатом усвідомлення своєї тотожності з обраною професією та характерною для неї професійною спільнотою. Виконуючи функції, пов'язані з адаптацією до професійного середовища, структуруванням професійного досвіду, прогнозуванням перспектив професійної діяльності та ін., вона формує впевненість у власній ефективності в професії на основі обізнаності щодо показників та меж своєї професійної компетентності. Значущість професійної англомовної комунікативної компетентності для майбутніх моряків, офіційно визнаної Міжнародною морською організацією (ІМО) одним із провідних факторів забезпечення сучасного торгового судноплавства, актуалізує роль та значення комунікативної складової їх професійної ідентичності, становлення та розвитку якої під час професіоналізації відбиваються на якості сформованих мовленнєвих навичок і вмінь, а надто культури професійного спілкування англійською мовою.

Аналіз останніх досліджень. З огляду на міждисциплінарний характер поняття *ідентифікація* та *ідентичність* становлять об'єкт розгляду багатьох галузей науки. Вітчизняні й зарубіжні дослідження розкривають різні аспекти професійного становлення майбутніх фахівців: філософські, соціальні, психологічні, педагогічні тощо. Серед сучасних робіт – наукові праці авторів К. Абульханової-Славської, М. Аргайла, Н. Волянук, Е. Еріксона, Е. Зеєр, Є. Климова, Г. Легендзевич, Дж. Марсія, С. Московичи, Ю. Поваренков, П. Родеса, Т. Скибо, І. Соколової, Р. Фінчмана, Л. Шнейдер та ін.

Зміст професійної компетентності майбутніх фахівців флоту, у межах якої відбувається їх професійне становлення та формується профідентичність, досліджено в роботах Г. Бокаревої, С. Горба, К. Грелі, М. Корольчука, І. Макашиної, С. Мойсеєнка, Г. Пазинича, В. Скрипника, О. Сороки, Н. Черненко та ін. Психолого-педагогічні основи паралельного формування та розвитку профідентичності та комунікативної компетентності, у тому числі й іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, особливості їх взаємозв'язку та взаємовпливу розкрито в працях Ю. Слободчикової, Х. Хайрової, В. Цветкова.

Варто відзначити очевидний інтерес науковців до питання ефективного використання взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесів формування професійної ідентичності й професійної компетентності майбутніх фахівців. Проте складна багатокомпонентна і багатоаспектна природа означених об'єктів суттєво розширює поле наукових розвідок, досліджена частина яких становить підґрунтя для тих, що перебувають на етапі вивчення або ще мають відбутися, як-от питання взаємозалежності рівнів сформованості професійної ідентичності та професійної англомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців флоту.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз проблеми взаємозв'язку та взаємозалежності процесів становлення професійної ідентичності майбутніх моряків та формування їх професійної англомовної комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Професійна ідентичність характеризується науковцями як явище системне, динамічне та рівневе. Як системне явище профідентичність має свій зміст та структуру й, відповідно, змістові та структурні складові. Через надмірне розмаїття їх трактувань, зумовлене різними методологічними позиціями авторів, ці визначення є досить не однозначними. Втім, більшість досліджень, виходячи з позиції Л. Шнейдер, за якою результатом професійної ідентифікації є специфічна інтеграція особистісної і соціальної ідентичності в професійній реальності [9], визначають зміст цього процесу в складі дій відповідного характеру. У цьому контексті дії майбутніх моряків з власної професійної ідентифікації є аналогічними до дій представників інших професій і включають:

- свідому самооцінку своїх професійних якостей і характеристик,
- розуміння та сприйняття зовнішньої оцінки своєї особистості з боку інших професіоналів і, власне,
- узгодження внутрішньої та зовнішньої оцінювальних позицій.

В узагальненому та стислому викладі зміст професійної ідентичності, на думку дослідників, може бути представлений такими характеристиками, як «тотожність, визначеність і цілісність» [7, с. 226].

Розбіжності спостерігаються також і при визначенні структурних компонентів професійної ідентичності. Звісно, певна частина компонентів є варіативними з огляду на специфіку професії. Проте інваріантною залишається комунікативна складова, засвідчуючи ключову роль комунікативної компетентності в загальній професійній компетентності майбутнього фахівця. Значущість її в ефективності професійної діяльності підтверджується включенням комунікативної компоненти до так званого ядра професійної ідентичності.

Взагалі, говорячи про роль мовлення в становленні ідентичності, психологи зазначають: ідентичність плине, як ріка в руслі, невинний рух якої підтримують та спрямовують береги, створювані людським мовленням за допомогою властивих йому способів та засобів –

лексичних, синтаксичних, стилістичних тощо. Таким чином, формування ідентичності відбувається через засвоєння мовних засобів [9, с. 91]. Розвиваючи далі тезу психологів про те, що розуміння людиною будь-яких словесних творів є одночасно розумінням нею самої себе [9], логічно припустити, що розуміння людиною професійного мовлення становить основу її професійної ідентичності. Що більше, якщо «мовлення репрезентує ідентичність людини» [9, с. 96], то професійне мовлення виявляє профіидентичність фахівця.

Обгрунтовуючи нероздільність комунікативної компетентності з професійною ідентичністю, С. Паршук і Н. Круглова, зокрема, визначають комунікацію *засобом* професійної ідентифікації, що забезпечує внутрішньо-особистісну, міжособистісну і соціальну інтеграцію майбутнього фахівця [5, с. 323]. Для майбутнього моряка це означає: порозуміння з самим собою, з напарниками, підлеглими, керівниками та іншими членами екіпажу судна, а також численними службами і представниками торговельного флоту та морської індустрії в цілому.

Навіть у поширюваній сучасній інтерпретації структури професійної ідентичності, наданої з позиції трьох основних компонентів – когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового [8, 10], комунікативна складова імпліцитно присутня в кожному з них. Вважається, що повноцінне оволодіння професією неможливе без культури професійного спілкування і тому передбачає:

- на когнітивному рівні – засвоєння певних особливостей комунікації, стилю та правил спілкування в професійному середовищі;
- на емоційно-оцінному рівні – емоційну стійкість задля підтримки спілкування та комунікативної насиченості взаємодії; оцінне (в плані визначення цінності та значущості для себе) ставлення до членства у професійній спільноті, характеру загальноприйнятої професійної взаємодії (вербальної і невербальної) та узгоджених комунікативних відносин;
- на поведінковому рівні – наслідування атрибутів професійної поведінки, що в аспекті професійного спілкування виявляється в копіюванні (свідомому чи підсвідомому) комунікативної поведінки заради позитивної профіидентичності.

Тож комунікативна складова, досліджувана у контексті основних компонентів професійної ідентичності, відтворює її суть, яка, словами О. Шутової, розкриває «взаємовідповідність» людини і професії через розуміння, оцінку та виявлення себе у професійному контексті [10, с. 29]. Якщо профіидентичність як інтегральний психологічний феномен передбачає розуміння професії, прийняття себе в професії, уміння добре та з користю для інших виконувати свої професійні функції [10, с. 25], то її комунікативна складова з позиції майбутніх моряків означатиме:

- по-перше, володіння робочою (англійською) мовою спілкування усвідомлення специфічності спілкування у багатонаціональному, багатомовному і багатокультурному екіпажі протягом тривалих рейсів;

- по-друге, самооцінку своєї комунікативної компетентності, здатність адаптуватися та пристосуватися до особливостей як професійної, так і повсякденної комунікації на борту;
- по-третє, самоєфективність у професійній комунікації через наслідування комунікативних традицій, використання власних способів налагодження та підтримки комунікативних контактів, подолання труднощів і бар'єрів іншомовного спілкування заради успішної взаємодії всіх членів суднової команди.

За даних обставин, можливим вбачається використання введеного у науковий обіг Н. Писаренко поняття *комунікативна ідентичність* [6], з уточненням *професійна* комунікативна ідентичність як щодо фактора формування професійної ідентичності майбутнього фахівця. За визначенням автора, комунікативна ідентичність студента, досліджувана нею в гендерному аспекті, являє собою феномен самоотождоження, що виникає в комунікативних ідентифікаційних процесах, має континуальний характер та інтегрує весь діапазон особистісних утворень [6, с. 4-5]. В роботах інших авторів важливу роль комунікативної ідентичності розкрито через визнання її одним із домінуючих факторів суб'єктивного благополуччя у налагодженні міжособистісних відносин [8, с. 16].

Отже, на цій основі *професійну комунікативну ідентичність* майбутніх фахівців флоту визначимо як результат ідентифікації власних комунікативних навичок, умінь, знань, здібностей і досвіду щодо здійснення ефективного англomовного професійного спілкування для вирішення професійних завдань, досягнення взаєморозуміння й успішної взаємодії з членами міжнародного екіпажу на основі дотримання міжкультурних комунікативних норм і традицій. Інакше кажучи, професійна комунікативна ідентичність майбутніх моряків – це встановлена подібність власної комунікативної компетентності в англomовному спілкуванні з аналогічною компетентністю професіоналів міжнародного флоту.

Варто відзначити, що професійна ідентичність як фактор розвитку комунікативної компетентності фахівців певних напрямів підготовки становить предмет вивчення ряду досліджень [6, 8]. Заразом йдеться й про зворотний ефект комунікативної компетентності на профіидентичність. Комунікативні вміння в поєднанні з професійними знаннями та певним практичним досвідом, на думку авторів, «створюють надійні підвалини» для становлення компетентного фахівця та усвідомлення ним своєї приналежності до обраної професії [5, с. 320; 7, с. 227].

Серед визначальних рис процесу професійної ідентифікації, про які вже йшлося вище, – його динамічний характер. Хоча основи професійної ідентичності, на думку визнаних дослідників питання, закладаються ще у дошкільний період, очевидно, що її найінтенсивніше формування відбувається під час навчання у ВНЗ разом з іншими новоутвореннями студентського віку, таким як професійна рефлексія, професійне мислення та готовність до професійної діяльності.

Перебуваючи в стані постійного розвитку, професій-

на ідентичність, між тим, формується досить нерівномірно, має свої зовнішні та внутрішні джерела розвитку, за Л. Шнейдер, що у низці досліджень трансформувалися у фактори впливу на її формування: 1) об'єктивні (зовнішні) — вимоги та стандарти професійної діяльності; 2) суб'єктивні (внутрішні) — результати та наслідки рефлексування щодо формованої професійної компетентності; 3) об'єктивно-суб'єктивні — способи реалізації особистісно орієнтованої парадигми навчально-професійної діяльності [9]. Значущість кожного з факторів є очевидною. Діють вони комплексно, оскільки тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені.

Відповідно, аналогічного впливу зазнають усі компоненти професійної ідентичності. В контексті комунікативної складової *об'єктивні фактори* виявляються в необхідності володіння професійною термінологією й стандартними фразами, дотримання правил і норм професійного та ділового спілкування; *суб'єктивні фактори* пов'язані з особистою оцінкою власних комунікативних навичок і вмінь, тактик і стратегій на основі професійно-ділової та міжкультурної освіченості, тобто з рефлексією власної професійної комунікативної компетентності; і, врешті, *об'єктивно-суб'єктивні фактори* означають специфіку реалізації системи навчання мови в цілому, включаючи підходи, принципи, технології, методи, способи та засоби втілення змісту навчання і самонавчання та досягнення поставлених цілей.

Дією зазначених факторів обумовлюється загострення існуючих суперечностей і виникнення кризових явищ як у становленні профідентичності, так і в розвитку її комунікативної складової. Отже, через не підкріплену необхідними знаннями потребу в професійному самовизначенні, ілюзії щодо майбутньої професійної діяльності, відмінності в організації шкільної та вузівської освіти в динаміці професійного розвитку особистості трапляються кризи. Так само і професійна комунікативна ідентичність формується через свідоме усунення прогалин у мовних знаннях, опанування належної професійної мовленнєвої поведінки, а також успішне керування процесом розвитку власної професійної комунікативної компетентності, інакше кажучи, через подолання певних складнощів на шляху до ефективної професійної комунікації.

Психологами доведено, що кризові ситуації, або кризи як нормативні нетривалі періоди кардинальної перебування професійної свідомості та поведінки майбутнього фахівця, за умов їх конструктивного розв'язання, сприяють активізації зусиль щодо якнайшвидшої адаптації до професії та ідентифікації себе з нею. Взагалі, процес професійної ідентифікації науковці характеризують як кризовий, тобто супроводжуваний переламними якісними та кількісними змінами у розвитку людини під час ототожнення себе з певною професією та визнання своєї приналежності до неї [2, 3, 10]. Крім того, перебіг цього процесу відбувається на тлі ще одного поворотного періоду в розвитку особистості майбутнього фахівця — так званої кризи юності, пов'язаної з переходом на новий

рівень світосприйняття та самоусвідомлення. Зрозуміло, що трансформації у світогляді та самопізнанні здійснюють безпосередній вплив на проектування та визначення себе у професії [4, с. 335].

Варто зауважити, що саме вікові психологічні кризи, за визначенням учених, є тими процесами, що можуть завершитися втратою профідентичності через несвоечасну корекцію певних негативних явищ і розладів у самосприйнятті. Оскільки процес становлення професійної ідентичності є індивідуально детермінованим, тобто має індивідуальний темп і хід розвитку та залежить від особистісних якостей майбутнього фахівця, то визначальним у ньому є також і власне прагнення особистості до набуття ідентичності [3, с. 339].

Залежно від індивідуального стану профідентичності під час навчання у вищій, який визначається насамперед за критеріями наявності чи відсутності кризи як періоду докладання значних зусиль до вибору професії, а також готовності до реалізації зробленого вибору, в сучасній психології розрізняють такі статуси професійної ідентичності, як *невизначена* (дифузна), *передчасна* (формальна або нав'язана), *відстрочена* (мораторій) та *сформована* (досягнута) [3, 4, 9, 10]. Характеризуючи названі статуси, як «сходинки, на яких людина перебуває у процесі професійного становлення» [4, с. 332], вчені підкреслюють, що формування професійної ідентичності відбувається саме шляхом зміни її статусів [10, с. 24]. Зі зміною статусу профідентичності якісні перетворення зазнають й усі компоненти її змісту, в тому числі й комунікативна складова.

Тож, починаючи з невизначеного статусу з розмитими уявленнями про майбутню кар'єру, майбутні моряки, кожен в індивідуальному темпі та режимі самовизначення рухаються далі. Деякі, переборюючи власне небажання мінатися (ригідність Я-концепції), певну відстороненість через невдоволення собою та сумніви щодо власної спроможності стати професіоналом, змінюють статус дифузної профідентичності, проходячи через мораторій, на сформовану. Зрозуміло, що подолання стану дифузії — певної розосередженості та розпорошеності цілей, цінностей, переконань, налаштовує на більш відповідальне та послідовне ставлення й до розвитку та вдосконалення власних англомовних комунікативних навичок і вмінь на основі чіткого усвідомлення місця та ролі професійної комунікативної компетентності в ефективній взаємодії членів змішаного екіпажу. Природним є також той факт, що перебування в статусі мораторію як перехідному стані до повного самовизначення з професією, певним чином уповільнює формування професійної комунікативної ідентичності через відзначувану психологами високу тривожність і неусталену мотивацію [9].

Інші курсанти через нав'язану зовні (батьками, друзями, знайомими та ін.), а отже формальну, «не виражану» особисто професійну ідентичність поступово досягають стану так званого мораторію, тобто тимчасового відстрочення самоідентифікації з професією через

активний пошук правильного рішення з уже визначених самостійно альтернатив майбутньої кар'єри, іншими словами, через кризу вибору. Подолавши її, майбутні фахівці отримують сформовану профідентичність, що, залежно від результату самодослідження, може отримати або позитивне втілення у формі зрілої професійної ідентичності з визначеною системою цінностей та переконань, або обернутися на псевдоідентичність, характеризувану як незрілу через порушені механізми ідентичності й, відповідно, викривлене самосприйняття – з надто перебільшеними або, навпаки, применшеними власними професійними досягненнями та відповідним результатом: сформованою, але незрілою (неповноцінною, недостатньо розвиненою) профідентичністю або ж повним відчуженням від обраної професії через несправджені очікування [9].

Вихід зі стану мораторію (загостреної кризи профідентичності) тягне за собою позитивні зміни в комунікативній компетентності у разі досягнення сформованої зрілої профідентичності. Такі її характеристики, як упевненість у собі, комунікативність і підвищена рефлексія, сприяють критичному ставленню до власного англomовного комунікативного досвіду у професійній взаємодії з членами міжнародного екіпажу та забезпечують розуміння своїх труднощів і бар'єрів спілкування, компенсаційних можливостей і потенційних здібностей.

Водночас гіпертрофована ідентичність, або псевдоідентичність, заснована на амбітності, ригідній самооцінці та низькій рефлексії, виявляється несумісною з прагненням розвивати та вдосконалювати власну англomовну комунікативну компетентність. Небажання та невміння звільнитися від надмірних амбіцій та зарозумілості позначаються передусім на культурі англomовного професійного міжнаціонального спілкування. Неправильна комунікативна поведінка звичайно зашкоджує професійній взаємодії через хибні стратегії спілкування, як-от стратегію дивергентного (роз'єднувального) мовлення, що підкреслює мовленнєві відмінності між співрозмовниками на відміну від конвергентної (зближуваної) комунікативної поведінки, заснованої на пристосуванні один до одного задля редукування міжособистісних, міжнаціональних, міжкультурних та ін. відмінностей [9, с. 92]. Через брак навичок саморегуляції власної мовленнєвої поведінки, толерантності та контактності, неадекватне усвідомлення позицій співрозмовників важко налагоджуються контакти, не формуються довірливі стосунки, не досягається порозуміння й, взагалі, не відбувається ефективної професійної взаємодії, що стає фактором ризику на судні.

Шлях від одного статусу профідентичності до іншого, так само як і його прояв, є настільки індивідуальними, що на будь-якому курсі навчання в межах однієї групи зустрічаються майбутні фахівці з різними статусами самоотождолення з професією, втім, з тенденцією до поступового зменшення дифузного та нав'язаного статусів і переважанням сформованої або ж відстроченої (статус мораторію) профідентичності [3]. Представлені

в різному процентному співвідношенні вони навперемінно демонструють домінування одних статусів над іншими, але водночас присутні зазвичай у всіх своїх можливих варіантах. Відповідно варіюється й професійна комунікативна ідентичність майбутніх фахівців флоту, що через комунікативну складову в змісті профідентичності зазнає впливу того чи іншого її статусу.

Як і будь-який процес, становлення професійної ідентичності має свої етапи. На підставі узагальнення існуючого в науковій літературі різноманіття періодизацій процесу професійної ідентифікації під час навчання у вищі, ми дійшли висновку про триетапний перебіг цього процесу, суть якого полягає в *адаптації*, *стабілізації* та *корекції* дій з власного професійного самовизначення. Відповідно, етапи професійної ідентифікації в узагальненому вигляді характеризуються як *адаптаційний*, *стабілізаційний* і *корекційний*. Крім того, дослідження ситуативних станів майбутніх фахівців щодо їх комфортного чи некомфортного самовідчуття на кожному з означених етапів, дозволило психологам встановити стабільні та нестабільні (критичні, кризові) періоди в ході розвитку професійної ідентичності особистості [2, 3, 10].

З огляду на вищезазначений нерівномірний та кризовий характер процесу професійної ідентифікації, очевидно, що динаміка його впродовж усього періоду навчання має досить складний характер. Однак позитивні зміни у професійній ідентифікації свідчать про поступове перевтілення у професіонала. Взявши за основу періодизацію О. Кочурової [3], простежуємо такий взаємозв'язок між етапами профідентифікації майбутніх фахівців флоту та поступальністю їх навчального процесу:

I етап – *адаптаційний* – це 1-ий курс навчання, що характеризується входженням у нове соціальне та професійне середовище, адаптацією до нової соціальної ролі курсанта та умов навчання у ВНЗ, осмисленням свого первинного вибору в ході знайомства з обраною професією, а також формуванням ціннісного ставлення до неї. З огляду на вказані труднощі, даний етап визначається психологами як нестабільний, тобто кризовий, але найважливіший для встановлення своєї професійної ідентичності з точки зору позбавлення від ідеалізованих уявлень про професію та подальшого підтвердження чи відмови від свого первинного вибору [4, с. 335].

II етап – *стабілізаційний*. Даний етап характеризується завершеною в цілому адаптацією до вузівського освітнього середовища, інтенсивною загальнопрофесійною підготовкою та ранньою спеціалізацією, що активізує професійне самовизначення через усвідомлення власних здібностей і досягнень, виявляє позитивне або негативне сприйняття себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Зазвичай цей етап охоплює 2-ий і 3-ій курси та визначається як стабільний у зв'язку з відсутністю різких загострень та утруднень у його перебігу [2, с.307; 4, с. 334].

Втім, через специфіку процесу навчання у морському ВНЗ, де згідно з навчальним планом по завершенні 2-го курсу обов'язковим є проходження повноцінної (4-ох або

6-тимісячної) виробничої практики на судні, вважаємо правомірним обмежити даний етап профідентифікації майбутніх фахівців флоту лише 2-им курсом.

III етап – *корекційний*. Для майбутніх бакалаврів з спеціальності *Морський та річковий транспорт* даний етап, на нашу думку, об'єднує 3-ій та 4-ий курси. Тривалі виробничі практики (V та VI семестри) з активним залученням до професійної діяльності та безпосереднім зануренням у справжнє професійне середовище сприяють зміцненню та поглибленню професійних інтересів майбутніх моряків.

Щільний контакт з обраною професією, усвідомлення всього спектра професійних ролей, властивих для морської галузі, спричинює різкий виплиск нових цілей та перспектив і стимулює до переосмислення й уточнення різноманітних варіантів професійного саморозвитку, працевлаштування та побудови кар'єри. Поступовий відхід від колективних форм життя ВНЗ, сумніви та хвилювання через підвищену рефлексію власного професійного «Я», а також інтенсивний пошук способів прискорення й раціоналізації власної спеціальної підготовки є саме тими явищами, котрі, на переконання вчених, дають підстави вважати III етап нестабільним та досить кризовим у професійній ідентифікації майбутніх моряків [2, с.307-308; 4, с. 335]. Наостанок варто зауважити, що етапи формування професійної ідентичності не існують ізольовано, а є тісно взаємопов'язаними та взаємообумовленими [3].

Логічно, що змістові зміни в структурі професійної ідентичності на різних етапах професіоналізації виявляються також і в динаміці її компонентів, зокрема, комунікативної складової, або професійної комунікативної ідентичності. Так само зазначаючи певних кризових змін на I та III етапах, комунікативна ідентичність майбутніх моряків формується нерівномірно.

Досить нестабільний через вищезазначені напружені адаптаційні зусилля I етап (1-ий курс) з перемінним успіхом демонструє чи то вдале пристосування, чи то категоричне неприйняття (залежно від попереднього досвіду навчання та наявного рівня володіння англійською мовою, а також успішності просування вже за нових умов навчання) курсантами-першокурсниками інтенсивного комунікативного способу оволодіння англійською мовою для моряків (*Maritime English*). Навіть за достатнього рівня володіння англійською мовою, вигідно вирізняючись серед відстаючих, курсанти мусять з перших занять планомірно та систематично працювати з огляду на ранню спеціалізацію курсу та певне випередження у наданні професійних знань через труднощі в узгодженні широкого спектра дисциплін, тематику яких охоплює *Англійська мова за професійним спрямуванням*. Інакше, врівні з курсантами з недостатньою мовною підготовкою для них існує ризик виникнення кризи самодостатності – відчуття неспроможності самостійно досягнути та засвоїти необхідні знання, вміння та навички.

II етап, він же 2-ий курс, характеризується певною стабільністю й усталенням навчальної діяльності за

рахунок при звичаювання до вже відомих алгоритмів навчання та вироблення власних стратегій і тактик, сприятливих для особистого успіху в професійній англійській комунікації.

Кризовий характер III етапу зумовлюється тривалим перебуванням на виробничій практиці, а отже відірваністю від традиційного навчання та необхідністю пошуку способів та засобів подальшого самонавчання та самоконтролю. Крім того, суттєво підриває мотивацію до вдосконалення власного рівня англійської комунікативної компетентності хибна думка про можливість і досяжність порозуміння між членами змішаного екіпажу за досить посередніх знань англійської мови, що виникає на цьому етапі по завершенні першої виробничої практики.

Простежуючи специфіку процесу професійної ідентифікації майбутніх фахівців флоту та підкреслюючи значення його результату для комунікативної компетентності курсантів, автори Л. Вавилова, М. Баркова, Ю. Павлова [1] серед структурних компонентів професійної ідентичності майбутнього моряка також вирізняють комунікативну складову та пов'язують її розвиток з особливостями перебігу процесу професійної ідентифікації курсантів [1]. Так, в контексті чотирьох рівнів сформованості професійної ідентичності майбутніх моряків – невираженого, вираженого пасивного, активного і стійкого, визначених за критерієм їх змістовного наповнення та наявності певного професійного досвіду, встановлено модальність відносин між майбутнім фахівцем та професією. Представлену з позиції спроможності здійснювати певні професійні дії, насамперед професійну комунікацію, модальність виражено словами «хочу», «знаю», «вмію» і «роблю» [9]. У проекції на професійну англійську комунікативну ідентичність майбутніх моряків це означає:

- «хочу» – усвідомлюючи відповідальність за якісне виконання своїх професійних функцій та дотримання вимог професії, розумію роль і значення англійської мови для ефективного професійного спілкування на судні і *хочу* знати англійську мову для моряків;
- «знаю» – засвоюю необхідні знання, вивчаю зразки професійного спілкування і *знаю* його специфіку, спектр можливих сфер застосування, діапазон професійної лексики, приблизний обсяг професійної тематики тощо;
- «можу» – активно вправляюся в англійському професійному мовленні виробляючи свою комунікативну стратегію і *можу* без опори на зразки спілкуватися з досить широкого кола професійних та ділових питань.

Модальність «роблю» позначає відносини, що виходять за межі навчального процесу. Так характеризується стійка профідентичність, що відповідає рівню професіонала, який завдяки сформованій професійній компетентності, високій майстерності та «професійній неповторності» (Л. Шнейдер), по-перше, усвідомлює всю важливість професійних контактів; по-друге, відчуває бажання поділитися накопиченим досвідом і, врешті по-третє, здійснює це у найбільш дохідливий та зрозумілий спосіб.

Своїм дослідженням автори підтверджують взаємозалежність комунікативної компетентності майбутнього фахівця від рівня сформованості його професійної ідентичності та навпаки [1, с.146-147]. Тож, за умов невираженої або вираженої, але пасивної професійної ідентичності йдеться і про аналогічний статус професійної комунікативної компетентності. Там, де професійна ідентичність виявляється на активному та стійкому рівні, закономірно, спостерігається суттєве збільшення кількості комунікативних контактів завдяки розширенню кола професійної комунікації та усвідомленню її значущості для професійного зростання.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Формування належної професійно орієнтованої англомовної комунікативної компетентності є серед пріоритетних напрямів сучасної системи професійної освіти та підготовки майбутніх моряків. Успішність процесу багато в чому залежить від характеру становлення професійної ідентичності майбутніх фахівців флоту. Рівень профідентичності, одним з провідних структурних елементів якої є комунікативна складова, відбивається на якості процесу формування англомовної комунікативної компетентності майбутніх моряків. Одночасно має місце і зворотний ефект: професійне спілкування, що досягає своєї мети, істотно підвищує рівень самооцінки та самосприйняття, переконує у власній професійній ефективності, сприяючи позитивній професійній ідентифікації. Оскільки обидва процеси – і становлення профідентичності, і формування комунікативної компетентності є керованими, то є всі підстави припустити, що їх узгоджений та скоординований перебіг на основі рефлексивних технологій засвоєння знань, позитивно позначатиметься на результатах навчання англійської мови майбутніх моряків та сприятиме їх свідомому керуванню власним професійним зростанням за визначеними напрямками. Спираючись на знання специфіки рефлексивних за своєю природою процесів як професійної ідентифікації, так і професійної комунікативної ідентифікації, вважаємо за доцільне у подальшому дослідити способи рефлексивної організації навчального процесу, придатні для впровадження у навчання англійської мови майбутніх моряків, задля забезпечення їх ефективними стратегіями щодо самонавчання, самоконтролю і самооцінки рівня сформованості своєї комунікативної компетентності у професійному англомовному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вавилова Л. Н. К проблеме формирования профессиональной идентичности будущих морских специалистов / Вавилова Л. Н., Баркова М. В., Павлова Ю. В. // Известия Балтийской государственной академии рыбопромышленного флота: психолого-педагогические науки. – 2009. – № 6 (10). – С. 144-148.
2. Козирев М. П., Козловська Ю. Р. Професійне становлення фахівця в умовах вищого навчального закладу / М. П. Козирев, Ю.Р. Козловська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – 2013. – № 1. – С. 305-313.

3. Кочкурова О. В. Роль професійної ідентичності у формуванні соціального здоров'я особистості / О. В. Кочкурова / Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 2. – С. 337-341.
4. Кузьміна І. П. Концепт «професійна ідентичність» як предмет психологічного аналізу / І. П. Кузьміна // Вісник післядипломної освіти. – 2011. – Вип. 3. – С. 332-337.
5. Паршук С. М., Круглова Н. С. Педагогічна комунікація як складова професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи / С.М. Паршук, Н.С. Круглова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – № 5 (49). – С. 318-324.
6. Писаренко Н. В. Коммуникативная идентичность студентов : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.05 / Писаренко Наталья Викторовна. – Томск, 2004. – 24 с.
7. Слободчикова Ю. В. Развитие коммуникативной компетентности курсантов в контексте их профессионального становления / Ю.В. Слободчикова // [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id>
8. Созонник А. В. Формирование профессиональной идентичности личности курсанта на разных этапах профессиональной социализации / А. В. Созонник. – Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2016. – № 1(64). – С. 12-17.
9. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность : монография / Л.Б. Шнейдер. – М.: МОРУ, 2001. – 272 с.
10. Шутова О.И. Влияние профессиональной идентичности обучающихся на субъективное отношение к осваиваемым компетенциям (при подготовке специалистов профессий помогающего типа) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Шутова Ольга Игоревна. – Волгоград, 2017. – 175 с.

LITERATURA

1. Vavilova L. N. K probleme formirovaniya professional'noj identichnosti budushhikh morskikh specialistov / Vavilova L. N., Barkova M. V., Pavlova Ju. V. // Izvestija Baltijskoj gosudarstvennoj akademii rybopromyslovogo flota: psihologopedagogicheskie nauki. – 2009. – # 6 (10). – S. 144-148.
2. Kozyriv M. P., Kozlov's'ka Yu. R. Profesijne stanovlennia fakhivtsia v umovakh vyschoho navchal'noho zakladu / M. P. Kozyriv, Yu.R. Kozlov's'ka // Naukovyj visnyk L'viv's'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia psikhologichna. – 2013. – № 1. – S. 305-313.
3. Kochkurova O. V. Rol' profesijnoi identychnosti u formuvanni sotsial'noho zdorov'ia osobystosti / O. V. Kochkurova // Osvita rehionu: politolohiia, psikhologhiia, komunikatsii. – 2011. – № 2. – S. 337-341.
4. Kuz'mina I. P. Kontsept «profesijna identychnist'» iak predmet psikhologichnoho analizu / I. P. Kuz'mina // Visnyk pisladyplomnoi osvity. – 2011. – Vyp. 3. – S. 332-337.
5. Parshuk S. M., Kruhlova N. S. Pedahohichna komunikatsiia iak skladova profesijnoi identychnosti majbutnikh uchytyeliv pochatkovoiv shkoly / S.M. Parshuk, N.S. Kruhlova // Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsijni tekhnolohii. – 2015. – № 5 (49). – S. 318-324.
6. Pisarenko N. V. Kommunikativnaya identichnost studentov : avtoref. dis. na soisk. nauch. stepeni kand. psihol. nauk: spets. 19.00.05 / Pisarenko Natalya Viktorovna. – Tomsk, 2004. – 24 s.
7. Slobodchikova Ju. V. Razvitie kommunikativnoj kompetentnosti kursantov v kontekste ih professional'nogo stanovlenija / Ju.V. Slobodchikova // [Jelektronnyj resurs]: – Rezhim dostupa: <https://elibrary.ru/item.asp?id>
8. Sozonnik A. V. Formirovanie professional'noj identichnosti lichnosti kursanta na raznyh jetapah professional'noj socializacii / A. V. Sozonnik. – Psihopedagogika v pravoohranitel'nyh organah. – 2016. – # 1(64). – S. 12-17.
9. Shneyder L.B. Professionalnaya identichnost : monografiya / L.B. Shneyder. – M.: MOSU, 2001. – 272 s.
10. Shutova O. I. Vlijanie professional'noj identichnosti obuchajushhijhsja na sub'ektivnoe otnoshenie k osvivaemym kompetencijam (pri podgotovke specialistov professij pomagajushhego tipa) : dis. ... kand. Psihol. Nauk : 19.00.07 / Shutova Ol'ga Igorevna. – Volgograd, 2017. – 175 s.

Отримано 15.09.2017